

*Ковальчук М.П.,
orcid.org/0000-0003-0483-8946*

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології
Коломийського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»*

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА СПОЛУЧНИКІВ У СИНТАКСИСІ ГОВІРКИ СЕЛА ГЛИНКИ НАДВІРНЯНСЬКОГО РАЙОНУ

Анотація. Стаття присвячена описові сполучників села Глинка Надвірнянського району. Синтаксис говіркового мовлення села Глинка у плані вживання сполучників фіксує граматичні ознаки діалектів галицько-буковинської групи, насамперед гуцульського та покутсько-буковинського. Ці діалектні риси зумовлені об'єктивними лінгвальними факторами, які зумовлюють вплив на різні діалектні явища. У говірковому мовленні села Глинка Надвірнянського району послідовно вживаються різні семантико-граматичні типи сполучників, які виконують певні граматичні функції в межах відповідних синтаксичних конструкцій. З метою цілісного опису говіркових особливостей вживання сполучників здійснено їх функціонально-граматичні риси на рівні простого та складного речення. Об'єктом опису стали говіркові сполучники у функції засобів вираження паратактичних відношень (сполучники сурядності) та сполучники у функції засобів вираження гіпотактичних відношень (сполучники підрядності). У межах паратактичних сполучників діалектними ознаками характеризуються окремі єднальні, протиставні, розділові, приєднувальні кон'юнктиви. У межах гіпотактичних сполучників виділяємо різні їх семантико-синтаксичні

різновиди, в межах яких простежуються певні говіркові риси у функціонуванні сполучників: з'ясувальні, локативні, темпоральні, причинові, умовні, мети, наслідку, міри і ступеня, порівняльні. На основі функціонального-семантичного аналізу виявлено певні закономірності вживання сполучників та їх граматичне значення у говірковому мовленні села Глинка. Встановлено, що діалектні відмінності сполучників у структурі простого і складного речення зумовлені різними лінгвальними чинниками. Це, зокрема, фонетичні впливи, а також залишки історичних форм, які позначились на численних діалектних явищах, поширених у говорах південно-західного наріччя, зокрема в покутському, гуцульському, наддністрянському.

Ключові слова: сполучник, говірка, діалект, село Глинка, граматична функція, паратактичні відношення, гіпотактичні відношення.

На сучасному етапі розвитку української діалектологічної науки актуальною проблемою й надалі залишається всебічний мовний аналіз говірок, які за своїми лінгвогеографічними ознаками належать до перехідних. Це зумовлено необхідністю виявлення та опису мовних взаємовпливів у межах говірки суміжних діалектів, між територією поширення й функціонування яких знаходяться відповідні населені пункти. Саме до таких можна віднести говірку села Глинка Надвірнянського району на Івано-Франківщині. Проблематиці перехідних чи межових говірок свого часу було присвячено чимало діалектологічних праць [4; 1. та ін.].

Говірка сусіднього села Середній Майдан Надвірнянського району уже неодноразово була об'єктом нашого дослідження. У контексті цілісного опрацювання її морфологічної системи, зокрема, було описано діалектні особливості середньомайданської говіркової парадигми прикметників, займенників [див. 5; 7]. Окремим об'єктом нашого аналізу була субстантивна діалектна лексика говірки села Середній Майдан у лексико-семантичному аспекті [6]. Метою пропонованої розвідки є опис діалектних варіантів

сполучників різних граматичних типів, зокрема їх функціонування в синтаксичних конструкціях на рівні простого ускладненого речення, складного речення у говірковому мовленні села Глинка. Актуальність таких досліджень зумовлюється також і тим, що сполучники як спеціалізовані граматичні засоби вираження синтаксичного зв'язку й надалі потребують всебічного вивчення насамперед у плані їх граматичного значення в різних діалектах та говірках української мови. Щоправда, окремі функціональні різновиди сполучників у гуцульському діалекті, були об'єктом спеціального дослідження на матеріалі художнього тексту [див., напр., 8].

Синтаксис говіркового мовлення села Глинка у плані вживання сполучників фіксує граматичні ознаки діалектів галицько-буковинської групи, насамперед гуцульського та покутсько-буковинського. Ці діалектні риси зумовлені об'єктивними лінгвальними факторами, які зумовлюють вплив на різні діалектні явища.

У говірковому мовленні села Глинка Надвірнянського району послідовно вживаються різні семантико-граматичні типи сполучників, які виконують певні граматичні функції в межах відповідних синтаксичних конструкцій. З метою цілісного опису говіркових особливостей вживання сполучників проаналізуємо їх функціонально-граматичні риси на рівні простого та складного речення. Об'єктом опису є говіркові сполучники у функції засобів вираження паратактичних відношень (сполучники сурядності) та сполучники у функції засобів вираження гіпотактичних відношень (сполучники підрядності).

На рівні простого та складного речення у говірковому мовленні села Глинка функціонують паратактичні сполучники різних семантичних типів, які виражають відповідні семантико-синтаксичні відношення. З-поміж них діалектними ознаками характеризуються окремі еднальні, протиставні, розділові, приєднувальні кон'юнктиви. Вони функціонують як спеціалізовані граматичні індекси – засоби вираження відповідних семантико-синтаксичних відношень насамперед між однорідними компонентами простого речення.

Серед єднальних сполучників діалектними рисами характеризується повторюваний сполучник *ні...ні*, який у говірковому мовленні рефлектується як *ни...ни* (в наведених прикладах спеціалізовані сполучники виділено, а також подано пояснення до окремих діалектних лексем – М.К.): *Газди не було тогди ни в хаті, ни надворі; Ни зими вже нема, ни весна ше добре не прийшла.*

Одним із засобів вираження протиставних семантико-синтаксичних відношень між однорідними компонентами речення у говірці виступає діалектний варіант сполучника *зате* – *зато*. Вживання кінцевого голосного [o] зумовлено, очевидно, аналогійними впливами говіркової форми середнього роду займенника *то* (літературний відповідник – *те*). Така рефлексія цього займенника в діалектах, в свою чергу, є залишком історичних впливів і походить від староукраїнського граматичного відповідника *то*: *Мій брат був змучений, зато задоволений; Він ніколи не робив тіжку роботу, зато й'го не бере ніяка хвороба*¹.

З-поміж розділових сполучників, уживаних у говірці, діалектні ознаки має повторюваний сполучник *альбо*, який, очевидно, був запозичений з польської мови і на сучасному етапі вживається зрідка, в основному серед старшого покоління: *Я на сему городі думаю садити альбо мандибурку*², *альбо кукурудзи; Альбо най той Василь шось робит, альбо більше би я й'го тут не видів!*

Діалектними рисами відзначаються також деякі приєднувальні сполучники, зокрема *ше й*, *те й*. Сполучник *ше й* у говірці не фіксує дисиміляційного процесу, притаманному літературному відповіднику *ще й*. Такою відсутністю дисиміляції характеризуються відповідні форми у розмовному та діалектному мовленні, і це є результатом спочатку історичного процесу фонетичної прогресивної асиміляції приголосного [шт] → [шш], а пізніше – фонетичного стягнення приголосного [ш]: *Тато*

¹ хвороба [див. 3, 202; 9, 614]

² картопля [див. 9, 276; 3, 119, 20]

хоче сіяти овес, **ше й** конюшину; У него жінка недавно заслабла, **ше й** сина забирают до армії.

Окрему діалектну групу в аналізованій говірці становлять сполучники, які виступають засобами вираження гіпотактичних відношень, – насамперед сполучники підрядності. Вони, функціонуючи в говірковому мовленні виключно на рівні складного речення, є важливими засобами вираження відношень граматичної залежності між предикативними частинами.

З-поміж так званих гіпотактичних сполучників виділяємо різні їх семантико-синтаксичні різновиди, в межах яких простежуються певні говіркові риси у функціонуванні сполучників: з'ясувальні, локативні, темпоральні, причинові, умовні, мети, наслідку, міри і ступеня, порівняльні.

Серед з'ясувальних кон'юнктивів слід виділити, зокрема, сполучник **шо**, який став результатом уже згаданих історичних процесів асиміляції [шт] → [шш], а пізніше стягнення приголосного [ш]: *Він гадає, шо кожен так буде робити.*

Також з'ясувальну функцію в складнопідрядних конструкціях говірки виконує діалектний сполучник **би**, що є похідним від одноіменної формотворчої частки: *Тато нам казав, би ми пішли до сусіда на лубок¹.*

У говірці послідовно фіксується також уживання в окремих випадках варіантів сполучника **би** у відповідних діалектних формах з упущенням формального суб'єкта дії у I та II особі однини й множини: **би-м, би-с, би-смо, би-сте**: *Сестра просила, би-м поміг ї' грéбсти сіно; Сестра просила, би-смо помогли ї' грéбсти сіно – I особа; Я прийшов тебе питати, би-с прийшов до мене нанашком² мого сина; Берись до середини дороги, би-с не заїхав у фосу³! Хотів би-м просити, би-сте помогли мені завтра косити – I особа.*

Очевидно, виділені говіркові сполучники є залишками давніх форм аориста дієслова **быти**. Як варіанти відповідних діалектних сполучників у

¹ прощання з покійним [див. 9, 266]

² хрещений батько [див. 3, 130; 9, 315]

³ канава, рів [див. 9, 598; 3, 198]

з'ясувальну функцію в говірці виконують також сполучники *аби-м, аби-смо* (I особа однини і множини), *аби-с, аби-сте* (II особа однини і множини).

Окрім наведених вище діалектних сполучників, у говірці із з'ясувальним значенням вживається типовий для покутсько-гуцульського діалектного ареалу сполучник *гейби*:

Він зрозумів, гейби там було щось недобре.

У темпоральній функції в говірковому мовленні вживаються такі гіпотактичні сполучники, як *нім*: *Мама давно згребла траву, нім Василь вернувсі з лісу; заки (заків – як варіант сполучника заки): Заки ми прийдемо, ви встигнете се доробити. Я вже все дороб'ю¹, заків він віколишесі² з дому.*

Наведені темпоральні кон'юнктиви в говірковому мовленні вживаються у значенні літературного відповідника *доки*.

Серед сполучників з локативним значенням діалектними відмінностями в говірці відзначаються сполучники *доків*: *Тато спитав, доків треба нам доїхати; поти*: *Сусід показав Іванови, поти тєгнисі³ й'го присадиба.*

Як видно, сполучник *доків* у діалектному мовленні виступає фонетичним варіантом типового для літературної мови кон'юнктива *доки*, тоді як сполучник *поти* постає як типовий діалектизм.

У говірці вживаються діалектні сполучники із значенням мети, зокрема *шоби*: *Треба добре вчитисі, шоби чогось добитисі в життю; Би все було добре, треба доста⁴ помучитисі.*

Різноманітністю відзначаються діалектні кон'юнктивні лексеми на вираження порівняльних відношень: *гей* (*гій, гейби*), *тагей* (*тагейби*). При цьому діалектні компаративні сполучники функціонують у говірковому мовленні на рівні простого і складного речення. Зокрема, у структурі простого речення діалектні порівняльні кон'юнктиви виражають типові і для літературних їх відповідників [див 2, 46] семантико-синтаксичні відношення:

¹ тут – завершу роботу

² тут – повільно вийде

³ тут – простягається

⁴ досить – [див. 3, 62; 9, 100]

означальні – *У мої¹ сестри є хлопець, гей сокіл*; обставинні (способу дії) – *Він шугонув з хати, гейби блискавка*; рідше – обставинні детермінантні (причинові): *Тагейби найстарший у свого тата, Іван мав лишитись на тагздівстві²*. Порівняльні кон'юнктиви також функціонують у говірці й на рівні складного речення, щоправда, переважно з компаративною семантикою. При цьому до окремих діалектних сполучників (*гейби, тагейби*) у говірці часто додаються особові форманти – залежно від особи суб'єкта дії: у I особі однини – *-м*; у II особі однини – *-с*; у I особі множини – *-смо*; у II особі множини – *-сте*: *Чуюсь фист³ зле, тагейби-м був слабий; Шо ти так помалу йдеш, гейби-с ніц⁴ не їв?*; *Нам було там було добре, гейби-смо були на сему небі; Шось ви дуже пишні, гейби-сте були в пана в кумах*. Очевидно, такі особові форманти є залишками давніх дієслівних форм аориста.

У говірковому мовленні вживаються також діалектні сполучники з семантикою допустовості. До цієї семантичної групи можна віднести діалектні сполучники *най, найби*: *Най вам що будут казати, ви далі робіт своєс; Найби-м не їв, ни пив, я все одно поїду на море*. У другому прикладі, як видно, також фіксуються залишки давніх аористних дієслівних форм.

Таким чином, діалектні сполучники, що функціонують у говірці села Глинки на рівні простого і складного речення, фіксують відмінності від літературних відповідників, зумовлені різними лінгвальними чинниками. Це, зокрема, фонетичні впливи, а також залишки історичних форм, які позначились на численних діалектних явищах, поширених у говорах південно-західного наріччя, зокрема в покутському, гуцульському, наддністрянському та ін. Цілісний й різноаспектний опис морфологічної системи говірки передбачає подальші дослідження функціонування в ній різних лексико-граматичних класів слів.

¹ тут – у моєї

² на господарстві [див. 3, 51; 9, 79]

³ дуже [див. 3, 196; 9, 589]

⁴ нічого [див. 3, 133; 9, 337]

Література:

1. Бігусяк М. В. До питання гуцульсько-покутського діалектного порубіжжя на теренах Івано-Франківщини *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Філологія (мовознавство)*. Випуск XIX-XX. Івано-Франківськ: Видавництво ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. С. 26-29.
2. Городенська К.Г. Сполучники української літературної мови: Монографія. К., Інститут української мови: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2010. 208 с.
3. Гуцульські говірки. Короткий словник. Відповідальний редактор Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
4. Кобилянський Б. Діалект і літературна мова (Східнокарпатський і покутський діалекти, їх походження і відношення до української літературної мови). К., 1960. – 276 с.
5. Ковальчук М.П. Гуцульські та покутські діалектні ознаки ад'єктивної словозміни в говірці села Середній Майдан Надвірнянського району. *Матеріали ІХ звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту*. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. С. 11-17.
6. Ковальчук М.П. Гуцульська діалектна субстантивна лексика в говірці села Середній Майдан Надвірнянського району. *Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Філологія*. – Вип. XXXII – XXXIII. – Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2012. – С. 37 – 41.
7. Ковальчук М.П. Діалектні ознаки прономінальної словозміни в говірці села Середній Майдан Надвірнянського району / М.П.Ковальчук // *Матеріали Х звітної наукової конференції викладачів Коломийського інституту*. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. С. 28-33.
8. Роїк О. Специфіка асемантичних сполучників у гуцульських говірках (на матеріалі роману П. Шекерика-Доникова “Дідо Иванчік”. *Вісник*

Прикарпатського національного університету. Філологія. Вип. XXV – XXVI. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, 2010. С. 138-142.

9. Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2006. – 688 с.

Kovalchuk M. *Functional Structure of Conjunctions in Hlynky Patois*

Summary. The paper is focused on the description of Hlynky village (Nadvirna district, Ukraine) conjunctions. In terms of conjunctions usage, the syntax of Hlynky village patois registers grammatical traits of Galicia-Bukovyna group dialects, mainly of Hutsul and Pokuttia-Bukovyna ones. These dialectal features are due to objective lingual factors that contribute to various vernacular phenomena. Miscellaneous semantic-grammar types of conjunctions which carry out certain grammar functions within the limits of corresponding syntactic constructions are consistently used in Hlynky village patois. For the purpose of holistic description of patois features conjunctions use, their functional and grammatical features have been implemented at simple and complex sentence level. The object of description has become the patois conjunctions as the means of paratactic relations expression (coordinating conjunctions) and conjunctions in the function of hypotactic relations expression (subordinating conjunctions). Within the framework of paratactic conjunctions, the individual copulative, adversative, disjunctive conjunctions are characterized by the dialectal qualities. In the network of hypotactic conjunctions, we distinguish their different semantic-syntactic varieties within which certain patois features in the conjunctions functioning are traced: explanatory, locative, temporal, causal, conditional, conjunctions indicating purpose, conjunctions that show consequence, conjunctions of measure and degree, and comparative. Certain regularities of conjunctions use and their grammatical meaning in Hlynky village patois have been revealed on the basis of the functional-semantic analysis. It has been determined that conjunctions dialect disparities in the structure of the simple and complex sentence are due to different lingual

factors. These are, in particular, phonetic influences as well as vestiges of historical forms that have affected numerous dialectal phenomena common in the vernaculars of the south-western patois, *inter alia*, in the Pokuttia-Bukovyna, Hutsul and Naddniestrian dialects.

Key words: conjunction, patois, dialect, Hlynky village, grammatical function, paratactic relations, hypotactic relations.